वासन्तिकः २ केलिकिलः ३ विदूषकः ४ प्रहासी ५ प्रीतिदः ६। इति हेमचन्द्रः॥ (यथा, नैषधे। १९। ६४।
"दूरारूढस्तिमिरजलधेर्वाडवश्चित्रभानु-
र्भानुस्ताम्यद्वनरुहवनीकेलिवैहासिकोऽयम्॥")

वोटा, स्त्री, दासी। यथा,—
"पोटा वोटा च चेटी च दासी च कुट-
हारिका॥"
इति हेमचन्द्रः॥

वोड़ः, पुं, गुवाकः। इति शब्दरत्नावली॥ जटाधरे भूरिप्रयोगे च झोड़ इति पाठः॥

वोड्रः, पुं, गोनससर्पः। वोड़ा इति भाषा। यथा। गोनासो मण्डली वोड्रः। इति भरतधृतविक्रमादित्यः॥ मत्स्यविशेषः। इति मेदिनी॥

वोड्री, स्त्री, पणचतुर्थांशः। इति मेदिनी॥ बुड़ि इति भाषा॥

वोढ़व्यः, त्रि, वहधातोस्तव्यप्रत्ययेन निष्पन्नमेतत्। वहनीयः। वाह्यः। इति मुग्धबोधव्याकरणम्॥ (यथा, हरिवंशे। ७५। ८८।
"वोढ़व्या पुङ्गवेनेव धूःसदा रणमूर्द्धनि॥"
परिणेतव्यः। यथा, महाभारते।१२।४४।४५।
"न चैतेभ्यः प्रदातव्या न वोढ़व्या तथाविधा॥")

वोढ़ा, [ऋ] पुं, (वहतीति। वह+तृच्। "सहिवहोरोदवर्णस्य।" ६। ३। ११२। इति अकारस्यौकारः।) भारिकः। (यथा, भागवते। ५। १०। २।
"विषमगतां स्वशिविकां रहूगण उपधार्य्य पुरुषानधिवहत आह हे वोढ़ारः साध्वतिक्रामत॥") मूढ़ः। परिणेता। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, मनुः। ८। २०४।
"अन्यां चेद्दर्शयित्वान्या वोढ़ुः कन्या प्रदीयते।
उभे ते एकशुल्केन वहेदित्यब्रवीन्मनुः॥")
सूतः। इति मेदिनी॥ अनड्वान्। ऋषभः। इति राजनिर्घण्टः॥ (यथा, महाभारते। ११। २६। ५।
"तपोऽर्थीयं ब्राह्मणी धत्त गर्भं
गौर्व्वोढ़ारं धावितारं तुरङ्गी॥"
वहनकर्त्तरि, त्रि। यथा, कुमारे। १। १५।
"भागीरथीनिर्झरशीकराणां
वोढ़ा मुहुः कम्पितदेवदारुः॥")

वोढ़ुः, पुं, मुनिविशेषः। यथा,—
"सनकश्च सनन्दश्च तृतीयश्च सनातनः।
कपिलश्चासुरिश्चैव वोढ़ुः पञ्चशिखस्तथा।
सर्व्वे ते तृप्तिमायान्तु मद्दत्तेनाम्बुना सदा॥"
इत्याह्निकाचारतत्त्वम्॥

वोण्टः, पुं, वृन्तम्। इति शब्दरत्नावली॥ वोँटा इति भाषा॥ किन्तु लिपिकरप्रमादपाठोऽयम्। यथा मूलग्रन्थे।
"तथा वोँट इति ख्याते वृन्तं प्रसवबन्धनम्॥"

वोदः, त्रि, आर्द्रः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

वोदालः, पुं, (वोदः आर्द्रः सन् अलतीति। अल+अच्।) मत्स्यविशेषः। वोयालि इति भाषा॥ तत्पर्य्यायः। सहस्रदंष्ट्री २ पाठीनः ३ वदालकः ४। इति शब्दरत्नावली॥

वोरकः, पुं, लेखकः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

वोरटः, पुं, कुन्दपुष्पम्। इति त्रिकाण्डशेषः॥

वोरपट्टी, स्त्री, मन्दुरा। इति शब्दमाला॥ मादुर इति भाषा॥

वोरवः, पुं, धान्यविशेषः। वोरो इति भाषा। अस्य गुणाः।
"वोरवस्तु बुधैः प्रोक्तस्त्रिदोषस्य प्रकोपणः।
मधुरश्चाम्लपाकश्च व्रीहिः पित्तकरो गुरुः॥"
इति राजवल्लभः॥

वोरुखानः, पुं, पाटलवर्णाश्वः। इति हेमचन्द्रः॥

वोलं, क्ली, (वोलयति प्रायशो निमग्नं भवतीति। वुल+अच्। यद्वा, वा गतौ पिञ्जादित्वात् ऊलच्।) स्वनामख्यातवणिग्द्रव्यम्। तत्पर्य्यायः। रक्तापहम् २ मुण्डम् ३ सुरसम् ४ पिण्डकम् ५ विषम् ६ निर्ल्लोहम् ७ वर्व्वरम् ८ पिण्डम् ९ सौरभम् १० रक्तगन्धकम् ११ रसगन्धम् १२ महागन्धम् १३ विश्वम् १४ शुभगन्धम् १५ विश्वगन्धम् १६ गन्धरसम् १७ व्रणारिः १८। अस्य गुणाः।
"वोलञ्च कटु तिक्तोष्णं कषायं रक्तदोषनुत्।
कफपित्तामयान् हन्ति प्रदरादिरुजापहम्॥"
इति राजनिर्घण्टः॥
तत्पर्य्यायगुणाः।
"वोलं गन्धरसः प्राणपिण्डगोपरसाः समाः।
वोलं रक्तहरं शीतं मेध्यं दीपनपाचनम्॥
मधुरं कटु तिक्तञ्च ग्रहं स्वेदत्रिदोषजित्।
ज्वरापस्मारकुष्ठघ्नं गर्भाशयविशुद्धकृत्॥"
इति भावप्रकाशः॥

वोलः, पुं, (वातीति। वा+ऊलच्।) रसगन्धः। इत्यमरः॥

वोलकः, पुं, लेखकः। इति शब्दरत्नावली॥

वोल्लाहः, पुं, अश्वविशेषः। यथा,—
"वोल्लाहस्त्वयमेव स्यात् पाण्डुकेशरवालधिः।"
इति हेमचन्द्रः॥

वोहित्थं, क्ली, यानपात्रम्। इति हेमचन्द्रः॥ जाहाज इति भाषा॥

वौ(बौ)द्धं, क्ली, (बुद्धेन कृतम्। बुद्ध+अण्।) बुद्धकृतनिरीश्वरशास्त्रम्। तत् सर्व्वैः शास्त्रकारैः खण्डितं अतएवाग्राह्यम्। जिनधर्म्मः। यथा,
"ततो बृहस्पतिः शक्रमकरोद्बलदर्पितम्।
ग्रहशान्तिविधानेन पौष्टिकेन च कर्म्मणा॥
गत्वाथ मोहयामास राजपुत्रान् बृहस्पतिः।
जिनधर्म्मं समास्थाय वेदवाह्यं स वेदवित्॥
वेदत्रयीपरिभ्रष्टांश्चकार धिषणाधिपः।
वेदवाह्यान् परिज्ञाय हेतुवादसमन्वितान्।
जघान शक्रो वज्रेण सर्व्वधर्म्मबहिष्कृतान्॥"
इति मात्स्ये सोमवंशानुकीर्त्तनं नाम २४ अः॥
बुद्धसम्बन्धिनि, त्रि॥

वौषट्, व्य, (उह्यतेऽनेन हविरिति। वह+बाहुलकात् डौषट्।) देवहविर्द्दानमन्त्रः। तत्पर्य्यायः। स्वाहा २ श्रौषट् ३ वषट् ४ स्वधा ५। इत्यमरः॥ एते पञ्च शब्दा देवहविर्द्दाने वह्निमुखाहुतौ वर्त्तन्ते। देवाय हविषो दानं देवहविर्द्दानम्। तत्र देवा इन्द्रादयः अत्र पितरो देवता इति स्मृतेस्तेऽपि देवा हविर्दान इत्यनेन एते मन्त्रा इति सूचितम्। अमन्त्रत्वे स्वाहयेव हविर्भुजमिति रघुः। स्वाहाव्ययं मन्त्रभेदे स्त्रियां स्वाहाग्नियोषितीति कोषान्तरम्। स्वाहा दन्त्यादि। श्रौषट् तालव्यादि मूर्द्धन्यमध्यम्। वौषट् वषट्द्वयं मूर्द्धन्यमध्यम्। स्वधा दन्त्यादि। इन्द्राय स्वाहा। इत्यादिप्रयोगः। इति भरतः॥

व्यंशकः, पुं, (विगतोऽंशो विभागो यस्य। छेदादिना प्रायो विभागानर्हत्वादस्य तथात्वम्।) पर्व्वतः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

व्यंसकः, पुं, (वि++अंस+ण्वुल्।) धूर्त्तः। इति हेमचन्द्रः॥

व्यंसितः, त्रि, (वि+अंस+क्तः।) प्रतारितः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

व्यक्तः, त्रि, (वि+अञ्जू व्याप्तौ+क्तः।) प्राज्ञः। इत्यमरः॥ स्फुटः। इति मेदिनी॥ (यथा, साहित्यदर्पणे। ३। १।
"विभावेनानुभावेन व्यक्तः सञ्चारिणा तथा।
रसतामेति रत्यादिः स्थायी भावः सचेतसाम्॥")
पुं, विष्णुः। यथा,—
"व्यक्तो वायुरधोक्षजः।"
इति तस्य सहस्रनामस्तोत्रम्॥

व्यक्तदृष्टार्थः, पुं, (व्यक्तं स्फुटं यथा स्यात् तथा दृष्टोऽर्थो येन।) साक्षी। तत्पर्य्यायः। प्रत्यक्षी २। इति त्रिकाण्डशेषः॥

व्यक्तरूपः, पुं, (व्यक्तं रूपं यस्य।) विष्णुः। यथा,
"अदृश्यो व्यक्तरूपश्च सहस्रजिदनन्तजित्।"
इति तस्य सहस्रनामस्तोत्रम्॥
स्पष्टरूपयुक्ते, त्रि॥

व्यक्तिः, स्त्री, (व्यज्यतेऽनयेति। वि+अञ्ज+क्तिन्।) पृथगात्मिका। इत्यमरः॥ जनः। इति हेमचन्द्रः॥ स्पष्टता च॥ (यथा, रघुः।१।१०।
"तं सन्तः श्रोतुमर्हन्ति सदसद्व्यक्तिहेतवः।
हेम्नः संलक्ष्यतेऽह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा॥"
भूतमात्रम्। यथा, गीतायाम्। ८। १८।
"अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्व्वाः प्रभवन्त्यहरागमे॥"
"व्यक्तयश्चराचराणि भूतानि।" इति तट्टीकायां स्वामी॥ न्यायशास्त्रोक्तस्तत्तत्पदार्थः। यथा, साहित्यदर्पणे। २। २५।
"सामर्थ्यमौचिती देशः कालो व्यक्तिः स्वरादयः।
शब्दार्थस्यानवच्छेदे विशेषस्मृतिहेतवः॥")

व्यग्रः, त्रि, (विरुद्धं अगतीति। अग+ऋज्रेन्द्रेति साधुः।) व्यासक्तः। (यथा, महानिर्व्वाणतन्त्रे। ३। १२४।
"लुब्धा धनार्जने व्यग्राः सदा चञ्चलमानसाः॥")
आकुलः। इत्यमरः॥ (यथा, कुमारे।७।२।
"वैवाहिकैः कौतुकसंविधानै-
र्गृहे गृहे व्यग्रपुरन्ध्रिवर्गम्॥"